

Jacoline Maes & Guus van der Peet

‘Maar de tekenaar heeft er een olifant van gemaakt’

Interview met Edward van de Vendel

Foto: Jota Chabel.

Met veelzeggende titels als Stem op de okapi (2015), De jongen die met de dieren schaatste (2018) en Wij zijn tijgers! (2016) is het dierenrijk goed vertegenwoordigd in het oeuvre van Edward van de Vendel. Sinds de auteur in 1996 debuteerde heeft hij in totaal meer dan zestig prentenboeken, romans, informatieve boeken en dichtbundels geschreven voor kinderen en jongvolwassenen – waarbij ook de tekenaar een belangrijke rol toebedeeld krijgt. Daarnaast vertaalde hij een groot aantal kinderboeken uit onder andere het Engels, Frans en Noors. Voor zijn werk werd hij bekroond met de Gouden Lijst, de Anna Blaman Prijs en de Woutertje Pieterse Prijs. Het prentenboek Vosje (2018) werd vorig jaar – toepasselijk – genomineerd voor de Boekenleeuw. Twee van onze redacteurs gingen digitaal in gesprek met Van de Vendel. Zij praatten over de rol van dieren in zijn boeken, de manier waarop deze kunnen aanzetten tot empathie en hoe kunst invloed kan hebben op de samenleving.

In veel van uw kinderboeken spelen dieren een belangrijke rol. Waarom spreken niet-menselijke personages u zo aan?

De reden dat ik daar af en toe, en misschien best vaak, over schrijf, is dat ik denk dat dieren voor kinderen zijn wat kinderen voor volwassenen zijn. Kort door de bocht zien wij kinderen als lieve, enthousiaste, vrolijke en aandoenlijke miniversies van onszelf, waar je voor kunt en moet zorgen. Dat volwassen gedrag wat je aan je kinderen laat zien – ik zorg voor jou, je bent mijn lieve zoontje of dochtertje – kunnen kinderen ook hebben. Zij hebben dat dan naar dieren toe. Dieren zijn voor kinderen vaak een soort spiegeling van wat hun ouders met hen doen. Het is een manier waarop ze hun zorggevoelens en hun liefde kunnen laten zien aan een dier dat van hen afhankelijk is. Bijvoorbeeld in de reeks over Sofie. Die bestaat uit zes boeken over een meisje dat in het eerste deel zegt dat ze verliefd is op pinguïns en in de latere delen steeds op een ander dier. Zij is volkomen begaan met de dierenwereld en het onrecht daarin. In het eerste deel wil ze een pinguïn uit het circus bevrijden; in een volgend deel een ijsbeertje dat per ongeluk het glas van zijn kooi kapot heeft geslagen en daarom weg moet. Het is haar manier om te zorgen voor die dieren. Of om een soort zeggenschap te laten zien en op te komen voor iemand. Het is een doorgeven van wat volwassenen doen bij kinderen.

Een ander aspect is dat dieren staan voor onschuld. Een dier heeft iets waardoor je hem nooit iets kwalijk kunt nemen. Huisdieren vinden hun baasje altijd geweldig. Als een hond bijt neem je het eerder het baasje kwalijk dan het dier zelf. Dieren hoeft je niet wantrouwend tegemoet te treden. Dat is makkelijker dan bij vrienden in de klas of familieleden. In de omgang met mensen zijn er altijd factoren die niet duidelijk zijn. Je weet niet hoe ze gaan reageren of wat ze vinden. Die twee aspecten spreken mij dus aan: het kopiëren van gedrag en het feit dat het een overzichtelijk maatschappijbeeld geeft.

Naar ons idee bestaat er in volwassenenliteratuur relatief weinig aandacht voor dieren. Een boek vanuit het perspectief van bijvoorbeeld een vos zou je daar veel minder snel aantreffen. Waarom denkt u dat dat zo is?

Dat gebeurt inderdaad weinig. Niet lang geleden las ik een boek van George Saunders, *Fox 8*, ook helemaal vanuit het perspectief van een vos, maar dan geschreven voor een veel ouder publiek. Saunders doet echter iets met de taal. Hij schrijft over een vos die de mensentaal is gaan leren, maar dat kan hij nog niet zo goed waardoor het boek dus vol met kromme zinnen staat. Daar ligt de focus, in tegenstelling tot in kinderboeken, veel meer op taal. Vervolgens is het inhoudelijk wel vergelijkbaar, want het gaat over hoe het is om opgejaagd te worden en het voor de gek houden van de honden van de jagers. Waarom volwassen schrijvers dit soort verhalen niet vaak gebruiken, is wellicht omdat ze dat kinderachtig vinden. Bij kinderen zijn dierlijke personages vaak een maatschappelijke oefening om te leren wat bijvoorbeeld verantwoordelijkheidsgevoel is, bij volwassenen veel minder. Als je een boek wil schrijven over het ontlopen of het verkeerd omgaan met verantwoordelijkheid, zou je dat eerder schrijven vanuit een

gezin of een oude dame. Dat laatste staat dichterbij je en daar hebben mensen meer ervaring mee en meer verstand van. Bij dieren ontbreekt mensentaal. Dus ik snap dat veel schrijvers de noodzaak niet zien en dat ze het lastig vinden om geen taal tot hun beschikking te hebben.

In uw boeken wordt er soms geschreven vanuit het dier en soms vanuit een mens dat aan zijn zijde staat. Wat zijn uw overwegingen om voor een bepaald perspectief te kiezen?

Vosje is vanuit een jonge vos geschreven. Het is een verhaal, maar het is ook deels non-fictie. Het vertelt hoe een vos de eerste maanden van zijn leven opgroeit. Hij rent en hij springt van een hoge bunker en raakt bewusteloos. De rest van het boek is een droom, hij ziet daarin zijn hele leven terug. Dan zie je hoe jonge vosjes de wereld zien. Ik vond het idee van een droom van een vosje waarvan je niet weet of het wakker zal worden en zijn leven voorbij ziet trekken mooi. Ik wilde niets anders doen dan wat je met een mens doet; zo dicht mogelijk bij dat levende wezen komen. In dit geval gaat het om speelsheid en risico's nemen en dat gaat fout. Hij komt op een bepaald moment in de droom met zijn kop vast te zitten in een glazen pot, want daar had ik een filmpje van gezien en dat heb ik toen verwerkt in het boek. Ik wil laten zien wat het risico is van speels zijn, maar ook dat het een heleboel mooie dingen op kan leveren. Deze thema's slaan dus niet alleen maar op het dier. Ik zie iets interessants wat ook bij een kind zou passen.

'Ik wilde in Vosje niets anders doen dan wat je met een mens doet; zo dicht mogelijk bij dat levende wezen komen.'

Het viel ons op dat in de passage waarin Vosje vast komt te zitten in de glazen pot, je ook ziet wat er gebeurt als mensen hun afval in de natuur achterlaten. Was dat een bewuste opzet?

Nee. Het is een mooi bij-effect. Zo zitten er veel meer bij-effecten in. *Vosje* is bijna meer een boek van de tekenaar dan van mij. Als ik schrijf kan ik helemaal vanuit het vosje schrijven. Maar als tekenaar kan je gedachten nooit echt verbeelden, dan moet je het alsnog visueel laten zien. Tekst is vanuit het dier en de tekeningen zijn vanuit het perspectief van de tekenaar of juist de lezer. Dat is bijzonder aan een boek met tekeningen, want dat kan meerdere perspectieven bieden. Doordat ik probeer invoelend vanuit het vosje te schrijven, wordt de lezer het vosje, terwijl de tekeningen dus dat perspectief van buitenaf bieden.

Denkt u dat de manier waarop kinderliteratuur empathie met de personages probeert op te wekken verschilt van die waarop romans dat doen?

Als wij het hoofdpersonage in een boek worden, dan is het goed geschreven en dat is dan ook wat kinderboeken doen. Bij kinderen geldt dat meer dan bij volwassenen,

want kinderen hebben een directe associatie met het personage dat optreedt als de ik. Dat kan een dier zijn, dat kan een mens zijn; je kan zelfs een tafelpoot pijn laten hebben. Kinderen zijn daar directer in, want die denken: ik ben jou. Als je *Harry Potter* leest beleef je wat Harry Potter ook beleeft. Dat is met *Vosje* ook, maar tegelijkertijd zie je het. Een prentenboek is een soort Google Maps. Je loopt in een stad en als je even niet weet waar je heen moet, kijk je op Google Maps of op je tracker. Dan loop je, en tegelijkertijd zie je jezelf als blauw bolletje op het scherm lopen. Dat is wat er gebeurt in een prentenboek. Je bent *Vosje*, want je leest en je kijkt ook naar de tekeningen en naar dat *vosje*. Dat is iets wonderlijks dat goede kunst hoort te doen.

Op welke manier bepalen u en de tekenaar hoe de dieren vorm moeten krijgen, vooral in de non-fictie boeken waarbij het dus niet specifiek over één dier gaat?

Ik heb nog niet zo vaak boeken geschreven over dieren die alleen fictie zijn. Ik heb wel prentenboeken waarin de hoofdpersoon een soort dier is, bijvoorbeeld *Eén miljoen vlinders* (2012). Dat gaat over een jongen die op een dag wakker wordt en een miljoen vlinders boven zijn hoofd ziet zweven, en dan zegt zijn moeder zoiets als: ‘O het is tijd, dan moet je op reis’. Hij wordt het bos ingestuurd – het is een soort sprookje – tot hij een meisje ontmoet dat ook één miljoen vlinders boven haar hoofd heeft vliegen. Ik dacht dat het over mensen ging, maar de tekenaar heeft er een olifant van gemaakt. Daar is het verhaal dus verdierlijkt, maar dat was niet mijn bedoeling.

Het gebeurt heel veel in kinderboeken dat dieren een naam krijgen en met elkaar praten. Toon Tellegen is daar een goed voorbeeld van. Dat is een andere manier van kinderen zich laten identificeren. Dat is een manier om het algemener te maken. Als je een boek leest over een jongetje van zes, kan het dat je je daar als meisje minder mee kunt identificeren. Zelfs een jongetje kan dat hebben bij een jongetje dat anders is dan hij. Maar bij een beertje zal geen kind denken: ik ben dat beertje niet, want een beer kunnen we allemaal zijn. Dat is een manier om een boek voor iedereen te laten zijn en een reden dat sprekende dieren in boeken voorkomen.

U noemde Toon Tellegen, een schrijver wiens werk juist door allerlei leeftijdsgroepen gelezen wordt en waarin ook pratende dieren voorkomen. Hoe kan het dat hij dan wel zo’n breed publiek heeft?

Dat gaat over taal, niet over die dieren. Zijn universum is een universum van taal, de dragers zijn dieren, maar de dieren zijn nauwelijks als werkelijke dieren terug te vinden. De olifant klimt voortdurend de boom in. Hij heeft een kleine eigenschap gehecht aan een dier, maar uiteindelijk gaat het om taal. Ik kan het natuurlijk niet voor Toon Tellegen invullen, maar ik denk dat zijn verhalen vaak beginnen met een woord, een zinnetje of een idee. Dat universum is denk ik een manier om de uithoeken van taal te onderzoeken, aangevuld met een klein beetje psychologie.

Dat is anders dan bij bijvoorbeeld Winnie de Poeh. Dat is een beertje dat een vriend van ons zou kunnen zijn. Als we over hem lezen worden we blij of vinden we het

grappig. Je bent dat beertje, je voelt je niet als beer, maar bent een wezen dat lief en onschuldig is en het goede voor de wereld wil.

Dieren zoals Vosje en Winnie de Poeh zetten aan tot empathie en ook bij uw werken die niet over dieren gaan zet u aan tot empathie met de Ander. We vragen ons af of het altijd mensen zijn die empathie voelen voor dieren of medemensen. Zo probeert u zich in het gedicht ‘Alle okapi’s’ in te leven in het perspectief van een okapi in een dierentuin. U vraagt zich af hoe zij naar ons kijken en of ze ons kunnen begrijpen. Denkt u dat dieren in staat zijn empathie voor mensen te voelen?

Ik heb geen idee. Het is iets wat me intrigeert, omdat ik wel denk dat het wezens zijn die naar ons kijken en waarbij zich iets vormt in hun hoofden. Maar ja, we weten totaal niet wat. Dus het is meer dat ik als mens geïntrigeerd ben door dat ongrijpbare wezen en kijk wat hij of zij van mij zou registreren. In mijn nieuwe boek over queer jongeren [Gloei, red.], dat in september is uitgekomen, heb ik bij elk interview een gedicht geschreven. Eén interview was met een trans jongen en hij vertelde mooi over zijn transitie en gevoelens, maar vooral over zijn hondjes. Hij was bezorgd dat zijn oude demente en blinde hondje hem niet meer zou herkennen, omdat hormoontherapie je geur verandert. Vervolgens was dat totaal geen probleem. Ik schreef bij hem een gedicht met als centrale vraag: wat weten huisdieren van ons, wat zijn wij in hun brein? Ik kom er niet uit. Zijn wij een hand, of een déjà vu elke keer opnieuw, zijn we een abstracte trouw of een gezicht? We zijn niet alleen geluid of een geur, want anders had Pico Thomas niet meer herkend. Dat vind ik interessant.

‘Je verlagen tot een mens – dat doe je niet’, zeggen de duiven in *De duif die niet kon duiken* (2011). Echte vogels moeten zelf hun eten vinden, in plaats van het aangereikt te krijgen van ‘mensenomaatjes’. De laatste maanden hoor je een soortgelijk geluid vanuit de menselijke hoek jegens dieren, namelijk dat de mensen- en de dierenwereld weer gescheiden moeten worden, omdat de huidige coronacrisis heeft aangetoond wat er gebeurt als deze werelden te dicht met elkaar in aanraking komen. Wat zijn uw gedachten daarover?

De duif die niet kon duiken gaat meer over degene die iets niet durft en dat dan toch doet, en dat zinnetje is iets wat de stoere duiven de hele tijd zeggen. Het boek is een pleidooi voor niet opgeven; als het niet lukt kan je op een andere manier toch slagen. Wat ik denk dat de afgelopen tijd opgeleverd heeft, en dat is los van de vleermuis of wat het ook was, is dat we misschien meer zien. Doordat we meer thuis zijn geweest en een wandeling in de buurt hebben gemaakt hebben we gezien hoe met de lente alles weer begint en de natuur zich toont. Daardoor zien meer mensen nu dat dat leven zich voltrekt naast ons leven. Er zijn nog

‘Er zijn nog nooit zoveel mensen die gezien hebben dat jonge eendjes geboren zijn als in deze tijd.’

nooit zoveel mensen die gezien hebben dat jonge eendjes geboren zijn als in deze tijd. Er is natuurlijk veel scheef en mis met de overheersing van mensen over dieren. Ik denk dat er weinig gaat veranderen, ik ben pessimistisch. Wellicht dat er iets met die veemarkten gaat veranderen, maar als er snel een vaccin komt gaan we dat ook weer snel vergeten. Ik weet dus niet, en dat geldt ook voor Black Lives Matter, of we echt een gemeenschappelijk geweten hebben. Daarmee bedoel ik dat we allemaal tegelijkertijd, en vooral beleidsmakers, zouden denken: dit hebben we verkeerd gedaan en gaan we nu dus veranderen. Er was misschien een tijd in de jaren zestig en zeventig dat er noodzaak werd gevoeld tot algemeen overleg over de hele wereld over dit soort zaken, maar ik denk dat die eenheid verder dan ooit is. Nu Amerika zich overal aan onttrekt, voor Rusland geldt dat natuurlijk nog meer, weet ik niet of er algemene verbetering komt; misschien op kleiner niveau.

Heeft literatuur naar uw mening een rol hierin? Heeft het een maatschappelijke functie?

Slechts een deel van de literatuur is werkelijk maatschappelijk, alle boeken zetten echter aan tot denken. Het biedt je een verwrongen kopie van de wereld aan, een reserve-wereld of een alternatieve wereld, zoals alle kunst doet. Wat kinder- en jeugdliteratuur betreft vind ik dat we rekenschap af moeten leggen aan de kinderen voor wie we schrijven. We kunnen niet alleen schrijven wat we zelf interessant vinden, want daarmee doen we de kinderliteratuur tekort. Het heeft namelijk een specifieke doelgroep. Er zijn veel verschillende kinderen, maar je schrijft wel voor kinderen tot twaalf jaar of voor Young Adults. Er is dus wel een bepaalde grens. Daar kan je voor kiezen omdat je het makkelijk vindt, en daar verder niet meer over nadenken. Maar ik vind dat je op zijn minst moet nadenken over wat voor effect je boeken hebben als je weet dat je een bepaald publiek hebt. Dan moet je niet direct over een zwaar maatschappelijk probleem schrijven als dat niet bij je past, dat is niet oprecht. Ik kan niet een Black Lives Matter-roman gaan schrijven, want ik ben een witte man, tenzij ik het samen met iemand zou doen voor wie dat heel erg van belang is en die zelf niet kan schrijven. Je moet zoeken wat bij je past en dat hoeft niet altijd serieus te zijn. Vrolijkheid is van belang, humor is van belang. Ook van maatschappelijk belang. Ik vind het zelf prettig om simpele boeken te schrijven voor kinderen die nog niet kunnen lezen of die weinig boeken aangeboden krijgen. Ik vind het van belang dat er diverse personages van kleur in mijn boeken zitten. Ik vind het van belang dat ik binnenkort een start mag maken met een imprint bij mijn uitgeverij waarbij de hoofdpersonen queer zijn. Dat zijn jeugdboeken. Dat is voor mij van belang en daarvan heb ik geconstateerd dat er bij mijn uitgeverij te weinig van is en dan wil ik daar graag iets mee doen.

‘Literatuur biedt je een verwrongen kopie van de wereld aan, een reserve-wereld of een alternatieve wereld, zoals alle kunst doet.’

Kan literatuur dan dus bijdragen op het kleinere niveau om eenheid te creëren?

Natuurlijk. Mijn boeken en alle kunst hebben echter een handicap: je kan het niet opdringen. Het is alleen waardevol als iemand het boek openslaat. Daarvoor moet je eerst al een idee hebben, al begrijpen dat je dat wil. Daarom proberen we de ouders met prachtige tekeningen en grappen te verleiden om het open te slaan. Mijn laatste dichtbundel, *Wat je moet doen als je over een nijlpaard struikelt* (2019), heeft niet voor niets die titel en tekeningen, want hopelijk is het een vraag waarbij mensen denken: wat een onzin, wat zou daar het antwoord op zijn? Ik had ook voor een van de titels van de andere gedichten kunnen kiezen, bijvoorbeeld 'Wat je moet doen als je je zorgen maakt over je beste vriend'. Klinkt aardig, maar is niet zo aantrekkelijk. Ik probeer mensen te verleiden dat boek te kopen, niet zodat ze weten wat je moet als je over een nijlpaard struikelt, maar zodat ze genieten van poëzie of de tekeningen van Martijn van der Linden. Of dat ze gaan nadenken door een paar van de serieuzere gedichten. We hebben wel wat verleidingsmiddelen, maar iemand moet zelf dat boek pakken of de film gaan kijken of naar het museum gaan. Muziek heeft het wat makkelijker, is meer alomtegenwoordig en kan wat meer tot mensen doordringen die nog niet wisten dat ze dat wilden weten. Een Sam Smith, die recent aangaf zich als non-binair te identificeren, heeft meer bereikt dan boeken konden bereiken. Want als je hun muziek mooi vindt dan volg je hen een tijdje en als hen dan zegt dat hen non-binair is, dan ga je nadenken over hoe dat zit. Terwijl je niet wist dat je dat wilde weten, maar dat wil je dan toch omdat je hun muziek volgt. Dat heb je met boeken minder, want dan moet je eerst bedenken dat je iets wil weten.

Een laatste vraag: wat is uw favoriete dier waar u over geschreven heeft? En waar zou u nog over willen schrijven?

Ik kan dat niet zo goed zeggen. De okapi vind ik wel heel mooi, maar nu dat boek [*Stem op de okapi* (2015)] af is ben ik niet meer dagelijks met okapi's bezig. Wat ik heel interessant vind zijn minihertjes, er zijn een aantal hertensoorten die heel klein zijn zoals de dikdik. En als laatste wil ik heel graag een boek schrijven over de vlagkolibrie. De vlagkolibrie is een belachelijk dier. Superklein, maar zijn staart loopt uit in een vlag die twee keer zolang is als hijzelf. Ze kunnen nauwelijks in de lucht blijven. Tijdens het paren storten ze dan nog wel eens ter aarde.